

३ अ) पाठ्यक्रम - इयत्ता ६ वी
विषय - भूगोल

क्षेत्र १ : सामान्य भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit/Subunit)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity/Project)
१.	<p>स्थाननिश्चिती :</p> <ul style="list-style-type: none"> अक्षांश व अक्षवृत्ते, रेखांश व रेखावृत्ते, प्रमुख वृत्ते, पृथ्वीवरील प्रदेश व ठिकाणांचे स्थान, एखाद्या प्रदेशाचा किंवा क्षेत्राचा विस्तार 	<ol style="list-style-type: none"> ओळ व रांग यांच्या आधारे स्वतःचे स्थान सांगता येणे अक्षांश व रेखांश यांच्या आधारे अक्षवृत्ते व रेखावृत्ते कशी निश्चित केली जातात ते जाणणे एखाद्या ठिकाणाचे किंवा प्रदेशाचे स्थान/विस्तार पृथ्वीगोलावर आणि नकाशावर दाखवता येणे 	<ol style="list-style-type: none"> चार भाग होऊ शकणाऱ्या लाकडी भरीव गोलाच्या साहाय्याने अक्षांश व रेखांश निश्चित करून पृथ्वीगोलावर अक्षवृत्ते व रेखावृत्ते तयार करा. देश, राज्य, जिल्हा, शहर यांचे पृथ्वीवरील स्थान व विस्तार अक्षवृत्त रेखावृत्ताच्या साहाय्याने सांगा/दाखवा. कागदावर काढलेल्या चार वर्तुळाकार वृत्तजाळ्यांपैकी अचूक वृत्तजाळी शोधा.

क्षेत्र २ : प्राकृतिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit/Subunit)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/ उपक्रम/ प्रकल्प (Activity/Project)
१.	<p>वातावरण</p> <ul style="list-style-type: none"> • आद्य वातावरण व त्याची निर्मिती • वातावरणाची रचना, • वातावरणाचा विस्तार • घटक • हवा व हवामान. • हवेची अंगे- <ul style="list-style-type: none"> - तापमान - वायुदाब - वारे - आर्द्रता - पर्जन्य 	<p>१) आद्य वातावरण म्हणजे काय? त्याची निर्मिती कशी झाली? याची तोंडओळख करून घेणे.</p> <p>२) वातावरणाची रचना व विस्तार समजून घेणे.</p> <p>३) हवा व हवामान यांतील फरक जाणून घेणे.</p> <p>४) हवेची अंगे कोणती हे जाणून त्यांचे वितरण कशावर अवलंबून असते हे जाणणे.</p> <p>५) हवेचे मोजमाप करणाऱ्या उपकरणांची ओळख करून घेणे.</p>	<p>१) वातावरणाच्या विस्ताराच्या माहितीच्या आधारे स्तरनिहाय आकृती/आलेख तयार करा.</p> <p>२) विशिष्ट कालावधीसाठी हवेच्या दैनंदिन स्थितीच्या नोंदी ठेवा.</p> <p>३) अक्षांश, उंची, समुद्राचे सान्निध्य यामुळे स्थानांच्या तापमानांत फरक कसा पडतो हे आलेख काढून जाणून घ्या.</p> <p>४) तापमान, वायुदाब यांच्या जागतिक वितरणाचे नकाशे अभ्यासणे. वितरणातील वैशिष्ट्ये जाणून घेऊन त्यांची कारणमीमांसा करा.</p> <p>५) वायुदाबाच्या आधारे वेगवेगळ्या प्रदेशांत वारे कसे वाहतात? त्यावर कोणत्या घटकांचा परिणाम होतो? हे आकृती व नकाशाच्या साहाय्याने समजून घ्या.</p> <p>६) पर्जन्य प्रकाराबद्दलची माहिती ॲनिमेशन फिल्म (Animation film) द्वारे समजून घ्या.</p> <p>७) नकाशाच्या साहाय्याने पर्जन्याचे जागतिक वितरण समजून घ्या.</p> <p>८) वृत्तजाळ्यावर दिलेल्या भूखंडांच्या वृत्तीय स्थानानुसार त्या त्या खंडांच्या हवामानाचा अंदाज करा.</p>

क्षेत्र ३ : प्रादेशिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit/Subunit)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity/Project)
१.	जगाची तोंडओळख <ul style="list-style-type: none"> खंड व महासागरांचे वितरण आजचे जग 	<ol style="list-style-type: none"> खंड व महासागर म्हणजे काय हे जाणून घेणे. खंड व महासागरांचे स्थानानुसार वितरण जाणणे. अक्षवृत्तानुसार जलभाग व भूभागाच्या क्षेत्रातील फरक जाणून घेणे. जगाच्या राजकीय नकाशाची ओळख करून घेणे. 	<ol style="list-style-type: none"> 'जिग-सॉ फिट'च्या साहाय्याने महासागर व खंडांची जुळणी करून जगाचा नकाशा पूर्ण करा. दिलेल्या माहितीच्या आधारे आलेख तयार करून अक्षवृत्तानुसार पृथ्वीवरील एकूण क्षेत्र, भूक्षेत्र व जलक्षेत्र कसे बदलते हे समजून घ्या. जगाच्या राजकीय नकाशात कोणत्याही एका खंडातील किनाऱ्यापट्टीलागतचे व भूवेष्टित देश विशिष्ट रंगाने दाखवा. उष्ण, समशीतोष्ण, शीत यांपैकी कोणत्याही एका हवामानपट्ट्यांत येणाऱ्या देशांची यादी तयार करा.
२.	प्रादेशिक भूगोल अभ्यास	<ol style="list-style-type: none"> 'प्रदेश' ही संकल्पना जाणून घेणे समान वैशिष्ट्यांच्या आधारावर प्रदेश कसे निश्चित होतात हे जाणून घेणे प्रदेशांच्या अभ्यासाची आवश्यकता जाणून घेणे 	<ol style="list-style-type: none"> हवामानाच्या संदर्भाने जगाच्या नकाशामध्ये विविध प्रदेश दाखवा.
३.	नैसर्गिक प्रदेश	<ol style="list-style-type: none"> नैसर्गिक प्रदेशाची निश्चिती कशी केली जाते हे जाणणे वृक्षांची घनता व गुणधर्म यावरून वनांचे प्रकार कसे केले जातात हे समजून घेणे विविध नैसर्गिक प्रदेशांतील पर्यावरणीय समस्या जाणून घेणे 	<ol style="list-style-type: none"> विविध नैसर्गिक प्रदेशांतील प्राणिजीवन व वनस्पतिजीवन यांची माहिती संकलित करा. जग, नैसर्गिक प्रदेश व जग राजकीय या नकाशांचा उपयोग करून विशिष्ट नैसर्गिक प्रदेशांतील देशांची यादी तयार करा.

क्षेत्र ४. : प्रात्यक्षिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/उपक्रम/प्रकल्प (Activity / Project)
१.	<p>नकाशा अभ्यास :</p> <ul style="list-style-type: none"> पृथ्वीगोल व नकाशा तुलना नकाशाची अंगे 	<p>१) पृथ्वीगोलाचे विविध उपयोग जाणणे. पृथ्वीगोल व नकाशा यातील फरक समजून घेणे.</p> <p>२) नकाशाची अंगे समजून घेणे</p> <p>३) आराखडा व नकाशा यांतील फरक समजून घेणे.</p>	<p>१) शाळेचा आराखडा तयार करून, त्यात नकाशाच्या अंगांचा वापर करून त्याचे नकाशात रूपांतर करा.</p>
	<p>नकाशा प्रमाण</p> <ul style="list-style-type: none"> प्रमाणाचे प्रकार <p>नकाशांचे प्रमाणानुसार प्रकार</p>	<p>१) नकाशा प्रमाणाचे महत्त्व समजून घेणे.</p> <p>२) प्रमाणांच्या प्रकारांची माहिती करून घेणे.</p> <p>३) नकाशांचे प्रमाणानुसार वर्गीकरण करणे.</p>	<p>१) स्टेलनेस स्टीलच्या मोठ्या चमच्याच्या आतील व बाहेरील भागात तसेच, आरशातील स्वतःच्या प्रतिबिंबाचे निरीक्षण करणे. तिन्ही प्रतिमांची तुलना करा. त्यांतील प्रमाणबद्ध प्रतिमा कोणती असेल? चमच्यातील प्रतिमांमध्ये कोणता फरक दिसून आला? याची नोंद घ्या.</p> <p>२) नकाशावरील विविध ठिकाणांमधील अंतर मोजून त्या त्या ठिकाणांमधील प्रत्यक्ष जमिनीवरचे अंतर प्रमाणाच्या आधारे काढा.</p>
२.	<p>क्षेत्रभेट :</p> <ul style="list-style-type: none"> निरीक्षण व नोंदी 	<p>क्षेत्रातील विविध बाबी/परिस्थितीचे निरीक्षण करून त्या जाणून घेणे व त्यांची नोंद करणे.</p>	<p>१) आठवडा बाजार/डाकघर/बसस्थानक/मॉल/नदी/डोंगर/ समुद्रकिनारा/ लघुउद्योग/जलनिस्सारण केंद्र इत्यादीपैकी काही ठिकाणी भेट देऊन निरीक्षणाच्या नोंदी ठेवा.</p>

३ ब) पाठ्यक्रम - इयत्ता ७ वी

क्षेत्र १. : सामान्य भूगोल

विषय-भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/उपक्रम/प्रकल्प (Activity / Project)
१.	<p>पृथ्वीच्या गती व त्यांचे परिणाम</p> <ul style="list-style-type: none"> परिवलन (अक्षीय) स्थानिक वेळ प्रमाणवेळ परिभ्रमण (कक्षीय) पृथ्वीच्या परिभ्रमण मार्गावरील विविध स्थिती 	<p>१) पृथ्वीच्या प्रमुख गतीची माहिती करून घेणे.</p> <p>२) पृथ्वीच्या परिवलन (अक्षीय) गतीच्या परिणामांचा व कालमापनाचा अभ्यास करणे व सहसंबंध जाणणे.</p> <p>३) पृथ्वीच्या परिभ्रमण (कक्षीय) गतीच्या परिणामांचा अभ्यास करणे.</p>	<p>१) खांब व घड्याळाच्या साहाय्याने सावलीचे निरीक्षण करून मध्यान्ह वेळ निश्चित करा.</p> <p>२) बांगडी व काडीच्या साहाय्याने अयन व संपात स्थिती संकल्पना स्पष्ट करा.</p> <p>३) पृथ्वीचा गोल, दिवा व मेणबत्ती यांच्या साहाय्याने दोन्ही संपातदिन व दोन्ही अयनदिन स्थितीतील दिनमानाच्या फरकांची कारणे जाणून घ्या.</p>
२.	<p>सूर्य, पृथ्वी, चंद्र सहसंबंध</p> <ul style="list-style-type: none"> चंद्रकला भरती-ओहोटी 	<p>१) सूर्य, पृथ्वी व चंद्र यांतील सहसंबंध व त्यांचे परिणाम समजून घेणे</p> <p>२) चंद्राच्या अक्षीय व कक्षीय गतीचा दृश्य परिणाम पृथ्वीसापेक्ष असतो हे जाणणे</p> <p>३) भरती-ओहोटीची कारणे समजून घेणे</p>	<p>१) दिव्याच्या झोतात वेगवेगळ्या स्थितीत दोन विद्यार्थी उभे करून चंद्राच्या अक्षीय व कक्षीय गतीचा परिणाम समजून घ्या.</p> <p>२) चंद्रकलांचे निरीक्षण करून त्यांचे प्रतिमान तयार करा.</p> <p>३) ॲनिमेशन फिल्मसचा वापर करून भरती-ओहोटी संदर्भातील संकल्पना समजून घ्या.</p>

क्षेत्र २. : प्राकृतिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity / Project)
१.	<p>जलावरण :</p> <ul style="list-style-type: none"> जलचक्र महासागरांची निर्मिती सागरतळरचना सागरजलाचे गुणधर्म तापमान, क्षारता, घनता सागरजलाच्या हालचाली सागरी लाटा, सागरी प्रवाह, भरती-आहोटी. 	<ol style="list-style-type: none"> जलचक्र संकल्पना, जलचक्रातील प्रक्रिया, जलाची स्थिती जाणून घेणे जागतिक जलसाठा व त्याची विभागणी समजून घेणे महासागरांची निर्मिती कशी झाली हे जाणून घेणे सागरतळरचनेविषयी माहिती करून घेणे सागरजलाचे तापमान व क्षारता यांचा सहसंबंध जाणणे. त्यांचा घनतेवर होणारा परिणाम अभ्यासणे सागरी लाटा व सागरी प्रवाह यांतील फरक जाणून घेणे पृष्ठीय प्रवाहांची निर्मिती व त्यांचे परिणाम अभ्यासणे भरती-आहोटीची संकल्पना समजून घेणे व त्यांचे प्रकार जाणणे 	<ol style="list-style-type: none"> विज्ञानातील ऊर्ध्वपातन प्रयोगाद्वारे जलचक्राची संकल्पना स्पष्ट करा. माहितीच्या आधारे काचेच्या पेटीमध्ये सागरतळरचनेची प्रतिकृती तयार करा. अटलांटिक महासागराच्या नकाशात अक्षवृत्त व जलौघाच्या प्रमाणानुसार क्षारतेचा अंदाज करा. सागरी प्रवाहांचे प्रारूप तयार करा. जगाच्या दंडगोलाकार नकाशावर एकाच वेळी होणाऱ्या भरती-आहोटीच्या स्थानांची नोंद करा व त्यात पडणाऱ्या फरकांची कारणे सांगा.. सागरजलाच्या घनतेतील फरक व प्रचलित वारे यांच्या अभ्यासावरून सागरी प्रवाहांचे काल्पनिक प्रारूप नकाशावर दाखवा.

क्षेत्र ३ : प्रादेशिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity / Project)
१.	<p>आशिया खंड - प्राकृतिक भूगोल :</p> <ul style="list-style-type: none"> • प्राकृतिक रचना • नद्या • हवामान • स्वाभाविक विभाग • नैसर्गिक संसाधने, वितरण व उपयोजन <ul style="list-style-type: none"> - भूमी - जल - मृदा - वने व प्राणी - खनिजे 	<ol style="list-style-type: none"> १) भूशास्त्रीय घडामोडींच्या संदर्भात आशिया खंडाची प्राकृतिक रचना समजून घेणे. २) हवामान व त्यातील क्षेत्रनिहाय बदलांची कारणमीमांसा करणे. ३) आशियातील स्वाभाविक विभाग समजून घेणे. ४) नैसर्गिक संसाधनांची उपलब्धता व वितरण स्वाभाविक स्थितीवर अवलंबून असते हे जाणून घेणे. 	<ol style="list-style-type: none"> १) उठावाचा त्रिमिती नकाशा (Raised Relief map) वापरून खंडाची प्राकृतिक रचना समजून घ्या. २) भूशास्त्रीय घडामोडींचा खंडाच्या भूचनेवर झालेला परिणाम ॲनिमेशन फिल्मसचा उपयोग करून जाणून घ्या. ३) खंडाच्या नकाशावर स्थान व विस्तार विचारात घेऊन प्रादेशिक हवामानाचा सर्वसाधारण आकृतिबंध तयार करा. ४) पारदर्शक फिल्मवर छापलेल्या आशिया खंडाच्या नकाशासंचाचा वापर करून खंडातील स्वाभाविक विभाग निश्चित करा व प्रत्येक विभागाची स्वतंत्र माहिती मिळवा. ५) आशिया खंडाच्या नकाशात हवामान, उठाव, उंची, नद्या यांचा विचार करून शेतीयोग्य जमीन कोणकोणत्या भागांत आहे ते शोधा.
२.	<ul style="list-style-type: none"> • पर्यावरणीय समस्या व नैसर्गिक आपत्ती. 	<ol style="list-style-type: none"> १) खंडात प्रदेशनिहाय उद्भवणाऱ्या पर्यावरणीय समस्या व नैसर्गिक आपत्ती यांची कारणे समजून घेणे. 	<ol style="list-style-type: none"> १) इ. ६ वी मधील नैसर्गिक प्रदेशाचा नकाशा वापरून वनप्रदेश शोधा व प्रकार सांगा.

४. क्षेत्र : प्रात्यक्षिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/उपक्रम/प्रकल्प (Activity / Project)
१.	<p>नकाशा प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> उद्देशात्मक स्थलदर्शक 	<p>१) उद्देशानुसार नकाशांचे वेगवेगळे प्रकार होतात हे समजणे.</p> <p>२) उद्देशात्मक व स्थलदर्शक नकाशांचे वाचन करता येणे.</p>	<p>१) वेगवेगळ्या प्रकारच्या नकाशांमधील फरक जाणून घेऊन वर्गीकरण करा.</p> <p>२) पाठ्यसाहित्यातील उद्देशात्मक व स्थलदर्शक नकाशांचे वाचन करा.</p> <p>३) स्थलदर्शक नकाशावरील सांकेतिक चिन्हे व खुणा समजून घ्या.</p>
२.	<p>दिशा निश्चिती</p> <ul style="list-style-type: none"> होकायंत्र 	<p>१) उपकरणाशिवाय उत्तर दिशा निश्चित करण्याच्या पद्धती समजून घेणे.</p>	<p>१) होकायंत्राच्या साहाय्याने व त्याच्याशिवाय दिशा-उपदिशा ठरवा.</p>
३.	<p>क्षेत्रभेट</p> <ul style="list-style-type: none"> निरीक्षण नोंदी अहवाललेखन 	<p>१) क्षेत्रभेटीद्वारे माहिती संकलित करण्याची क्षमता निर्माण करणे.</p>	<p>१) एकात्मिक ग्रामविकास योजनांच्या/प्रभाग विकास समित्यांच्या ठिकाणांना भेट देऊन होणारी कामे व लोकसहभाग याबद्दल माहिती मिळवा. नोंदीद्वारा भेटीचा अहवाल तयार करा.</p>

३ क) पाठ्यक्रम - इयत्ता ८ वी

क्षेत्र १ : सामान्य भूगोल

विषय - भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/उपक्रम/प्रकल्प (Activity / Project)
१.	कृत्रिम उपग्रह • कृत्रिम उपग्रह, प्रकार व त्यांचे उपयोग	१) भूस्थिर व पृथ्वीभोवती प्रदक्षिणा करणाऱ्या कृत्रिम उपग्रहांमधील फरक समजून घेणे. त्यांचा उपयोग जाणणे	१) दूरचित्रवाणीच्या बातम्यात हवामान सांगताना दाखविल्या जाणाऱ्या प्रतिमांचे निरीक्षण करा. २) आपापल्या प्रदेशाची उपग्रहीय प्रतिमा इंटरनेटच्या माध्यमातून मिळावा. त्यातील भूरूपे, नद्या इत्यादी शोधा व त्यांना नावे द्या.
२.	ग्रहणे • सूर्यग्रहण • चंद्रग्रहण	१) सूर्य, चंद्र, पृथ्वी यांच्या सापेक्ष गतीमुळे ग्रहणे होतात हे जाणणे २) वेगवेगळ्या ग्रहणांच्या वेळी निर्माण होणारी स्थिती समजून घेणे ३) 'ग्रहणांचा मानवी जीवनावर विपरीत परिणाम होतो' अशा अंधश्रद्धांचे निर्मूलन करणे	१) बॅटरी व चेंडूच्या साहाय्याने ग्रहण स्थिती कशी निर्माण होते हे प्रयोग करून दाखवा. २) वर्षभरात होणाऱ्या ग्रहणांचे निरीक्षण करून त्यासंदर्भातील नोंदी करा. ३) ग्रहणांची उपलब्ध प्रतिमाने पाहून तशी तयार करण्याचा प्रयत्न करा.
३.	आंतरराष्ट्रीय वारसेषा • जागतिक प्रमाणवेळ	१) जागतिक प्रमाणवेळेची आवश्यकता समजून घेणे. २) आंतरराष्ट्रीय वारसेषेची गरज व त्यानुसार वेळेत बदल करण्याची पद्धत समजून घेणे	१) खेळाच्या माध्यमातून आंतरराष्ट्रीय वारसेषेची संकल्पना स्पष्ट करा. २) जगाचा टाइम-झोन नकाशा तयार करा. नकाशा संग्रहातील (Time Zones) नकाशाचा अभ्यास करा. ३) मॅग्लेनच्या पृथ्वी प्रदक्षिणेची माहिती घेऊन त्याच्या आणि त्या देशातील कालगणनेत फरक का पडला हे समजून घ्या.

क्षेत्र २ : प्राकृतिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Topics / SubTopics)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/ उपक्रम/ प्रकल्प (Activity / Project)
१.	<p>शिलावरण</p> <ul style="list-style-type: none"> • भूखंड, महासागर यांची स्थाननिश्चिती. • भूपट्ट संकल्पना. 	<p>भूखंडांचे सद्यस्थान कसे निश्चित झाले? या प्रक्रियेची माहिती करून घेणे.</p>	<p>१) पाण्यावर तरंगणाऱ्या तक्त्याच्या भागांचे वहन पाण्यास उष्णता दिल्याने होऊ शकते. हा प्रयोग शिक्षकांच्या मदतीने करा.</p> <p>२) ऑनिमेशन फिल्मद्वारे भूपट्ट सिद्धान्त समजावून घ्या.</p> <p>३) 'जीग सॉ फिट' च्या साहाय्याने भूपट्टांची जुळणी करून जगाचा नकाशा पूर्ण करा.</p>
२.	<ul style="list-style-type: none"> • पृथ्वीचे अंतरंग • पृथ्वीच्या अंतरंगातील प्रमुख हालचाली - भूकंप - ज्वालामुखी - पर्वत व भूखंड निर्मिती. 	<p>१) पृथ्वीचे अंतरंग, त्यातील विभाग, या विभागांची निश्चिती कशी केली जाते हे जाणणे.</p> <p>२) पृथ्वीच्या अंतरंगात होणाऱ्या प्रक्रियांची माहिती मिळविणे.</p> <p>३) भूकंप, ज्वालामुखी होण्याची कारणे, वितरण व परिणाम यांची माहिती करून घेणे.</p> <p>४) पर्वतांची निर्मिती प्रक्रिया समजून घेणे.</p>	<p>१) पृथ्वीच्या अंतरंगाची लाकडी रंगीत प्रतिकृती तयार करा.</p> <p>२) भूकंप लहरींचे वहन अंतरंगाच्या वेगवेगळ्या भागातून होताना त्यांच्या दिशेमध्ये होणारे बदल व त्यामुळे तयार होणारा छायाप्रदेश आकृतीच्या साहाय्याने समजून घ्या.</p> <p>३) पर्वतांच्या व भूखंडांच्या निर्मितीची प्रक्रिया ऑनिमेशन फिल्मद्वारे समजून घ्या.</p>
३.	<ul style="list-style-type: none"> • भूपृष्ठाचे स्वरूप, उंच सखलपणा वैशिष्ट्ये 	<p>१) पृथ्वीचे भूपृष्ठ उंचसखल असण्यामागची कारणे समजून घेणे.</p>	<p>१) उंचसखलपणा समजून घेण्यासाठी कमी जास्त उंचीच्या भूपृष्ठाची प्रतिकृती तयार करा.</p>

क्षेत्र : प्राकृतिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity / Project)
४.	<ul style="list-style-type: none"> • खडक • खडकांचे प्रकार • खडक चक्र 	<p>१) खडक संकल्पना समजून घेणे.</p> <p>२) खडकांचे निर्मितीनुसार होणारे प्रकार जाणून घेणे.</p> <p>३) खडकचक्र संकल्पना समजून घेणे.</p>	<p>१) खडकपेटीतील नमुन्यांच्या साहाय्याने खडकांचे प्रकार समजून घ्या.</p> <p>२) तुम्ही बघितलेल्या वेगवेगळ्या दगडीवस्तू कोणत्या खडकापासून बनवल्या आहेत ते शोधा व त्या खडकांचे वर्गीकरण करा.</p> <p>३) निरीक्षण, स्पर्श, वजन या आधारे खडकपेटीतील खडकांचे स्थूल गुणधर्म समजून घ्या.</p>
५.	<ul style="list-style-type: none"> • बाह्य प्रक्रिया <ul style="list-style-type: none"> - अनाच्छादन - अपक्षय - अपक्षरण • अंतर्गत व बाह्य प्रक्रिया तुलना 	<p>१) अनाच्छादन प्रक्रियेचे स्वरूप जाणणे.</p> <p>२) अपक्षय प्रक्रिया, प्रकार व वितरण जाणणे.</p> <p>३) बाह्य व अंतर्गत प्रक्रियांत फरक जाणून घेणे.</p>	<p>१) तापमान व पर्जन्यमान यांतील फरकांनुसार वेगवेगळ्या अक्षवृत्तांवर कोणती अपक्षय प्रक्रिया घडते हे समजून घ्या.</p> <p>त्यावरून अपक्षयाचे जागतिक वितरण अभ्यासा.</p>
६.	<ul style="list-style-type: none"> • अपक्षरण कारके <p>तौलनिक अभ्यास</p>	<p>१) अपक्षरण कारकांमधील फरक स्पष्ट करणे.</p> <p>२) गुणधर्मानुसार त्यांच्या प्रक्रियेत असणारा बदल जाणून घेणे.</p>	<p>१) सचित्र तक्त्याच्या आधारे कारकांतील फरक समजून घ्या.</p> <p>२) वेगवेगळ्या अपक्षरण कारकांचा गुणधर्म व प्रक्रिया या संदर्भाने तुलना करणारा चित्ररूप तवता तयार करा.</p>
७.	<ul style="list-style-type: none"> • भूरूपनिर्मिती <ul style="list-style-type: none"> - नदी - सागरी लाटा 	<p>१) नदी व सागरी लाटांमुळे निर्माण होणाऱ्या वेगवेगळ्या भूरूपांचा अभ्यास करणे.</p>	<p>१) नदी खोऱ्याची प्रतिकृती तयार करा. त्याद्वारे भूपृष्ठांची झीज व उंचसखलपणा स्पष्ट करा.</p>

क्षेत्र ३ : प्रादेशिक भूगोल

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती/उपक्रम/प्रकल्प (Activity / Project)
५.	<p>आशिया खंड - मानवी भूगोल</p> <ul style="list-style-type: none"> • शेती • उद्योग <ul style="list-style-type: none"> • मानव संसाधन <ul style="list-style-type: none"> - लोकसंख्या वाढ - घनता - लिंगगुणोत्तर - आयुर्मर्यादा - साक्षरता, - वरील घटकांचे वितरण • मानव विकास निर्देशांक संकल्पना. - खंडातील मानव विकास निर्देशांकाचा स्तर. - विकासातील असमतोल 	<p>१) आशिया खंडाच्या वेगवेगळ्या विभागांतील भूमी उपयोजन स्थिती अभ्यासणे.</p> <p>२) विभागांमध्ये उद्योगांचे वितरण व औद्योगिक क्षेत्रांची माहिती घेणे.</p> <p>३) मानव म्हणजे एक संसाधन ही संकल्पना जाणणे.</p> <p>४) विविध गुणधर्मांच्या संदर्भाने आशिया खंडातील लोकसंख्येची स्थिती जाणून घेणे. त्यात पडणाऱ्या फरकांची कारणमीमांसा करणे.</p> <p>१) मानव विकास निर्देशांकाची संकल्पना जाणणे.</p> <p>२) खंडातील देशांचा मानव विकास निर्देशांकाचा स्तर जाणणे.</p> <p>३) मानव विकास निर्देशांकाच्या आधारे खंडातील विकासाचा स्तर जाणून घेणे.</p> <p>१) असमतोलाच्या पार्श्वभूमीवर विविध प्रादेशिक संघटनांचा उदय जाणणे.</p>	<p>१) वेगवेगळ्या प्रदेशातील भूस्थिती दाखवणाऱ्या चित्रातून तेथे कशा प्रकारचे भूमी उपयोजन असेल ते शोधा आशिया खंडाच्या भूमी उपयोजनाचा नकाशा तयार करा.</p> <p>२) दैनंदिन वापरातील वस्तूंच्या आधारे खंडातील कोणत्या भागात त्या वस्तू निर्माण झाल्या व त्या आपल्यापर्यंत कशा आल्या याची माहिती मिळवा. उदा. खेळणी-चीन, खनिज तेल-आखाती देश</p> <p>३) आशिया खंडाच्या नकाशात उद्योगक्षेत्रे दाखवा व त्यातील तफावतीची कारणमीमांसा करा.</p> <p>१) मानव विकास निर्देशांकाचा आशिया खंडाचा नकाशा अभ्यासून वेगवेगळ्या भूभागांतील कमी विकास झालेले देश व जास्त विकास झालेले देश कोणते ते शोधा, त्यांच्या सद्यस्थितीची कारणमीमांसा करा.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity / Project)
	<ul style="list-style-type: none"> • आंतरराष्ट्रीय प्रादेशिक संघटनांची निर्मिती, उद्देश व कार्य. • आशिया खंडातील दोन देशांचा तुलनात्मक अभ्यास <ol style="list-style-type: none"> १) मंगोलिया-कझाकिस्तान २) सौदी अरेबिया-इराण ३) अफगाणिस्तान-व्हिएतनाम <p>(कोणत्याही एका जोडीची तुलना पाठ्यपुस्तकात विस्ताराने घ्यावी. उर्वरित जोड्यांपैकी एका जोडीची तुलना विद्यार्थ्यांनी स्वयंअध्ययनातून करावी, असे अपेक्षित आहे.)</p>	<p>२) संघटनांच्या अनुषंगाने खंडातील स्थिती जाणून घेणे.</p> <p>१) प्राकृतिक रचना, हवामान, मुदा, वने, प्राणी, खनिजे, भूमी उपयोजन, उद्योग, मानव संसाधने व नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित आपत्ती इत्यादींच्या आधारे खंडातील कोणत्याही दोन देशांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.</p>	<p>१) दिलेल्या मुद्द्यांच्या आधारे अभ्यासलेल्या दोन देशांचा तुलनात्मक तक्ता तयार करा.</p>

प्रा. शि. अभ्यासक्रम २०१२ : भाषेतर विषय : भाग - २ : इयत्ता ६ वी ते ८ वी : भूगोल : (२४२)

क्षेत्र ४ : प्रात्याक्षिक भूगोल

इयत्ता ८ वी

अ. क्र.	घटक / उपघटक (Unit / Subunits)	उद्दिष्टे (Objectives)	कृती / उपक्रम / प्रकल्प (Activity / Project)
१.	क्षेत्रघनी नकाशे	१) क्षेत्रघनी नकाशा तयार करण्याची पद्धत समजून घेणे. २) स्वतःचे वृत्तीय स्थान समजून घेणे.	१) दिलेल्या सांख्यिकी माहितीच्या आधारे विशिष्ट प्रदेशाचे क्षेत्रघनी नकाशे तयार करा. २) कोनामापक व ओळंब्याच्या साहाय्याने स्वतःचे अक्षवृत्तीय स्थान निश्चित करा. स्वतःची स्थानिक वेळ निश्चित करा. त्या आधारे रेखावृत्तीय स्थान शोधा.
२.	• स्वतःचे वृत्तीय स्थान निश्चित करणे		
३.	क्षेत्रभेट - क्षेत्रभेट अहवाल लेखन - सादरीकरण	१) दिलेल्या क्षेत्रास भेट देऊन अहवाल लेखनाची क्षमता निर्माण करणे २) सादरीकरण करण्याची क्षमता निर्माण करणे	दिलेल्या क्षेत्राच्या भेटीतील मिळालेल्या माहितीच्या आधारे अहवाल लेखन करून सादरीकरण करा.